

Мохненко А. С.

д.е.н., професор

Херсонський державний університет

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуті методичні підходи визначення конкурентоспроможності фермерських господарств. Проаналізовано питання організації служби моніторингу розвитку фермерських господарств.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, фермерські господарства.

Постановка проблеми. Першочерговим етапом розробки заходів, направлених на підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств у цілому та фермерських господарств зокрема, є оцінка її поточного рівня. Результати оцінки конкурентоспроможності є підставою для аналізу причин несприятливих тенденцій в її рівні та динаміці, а також при обробці коригуючих заходів, у формуванні конкурентної стратегії аграрного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений огляд економічної літератури показав, що на сьогоднішній день відсутня єдина методика оцінки конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору, економіки взагалі і, тим більш, фермерських господарств.

На думку О. Амосова, оцінка конкурентоспроможності здійснюється у процесі виконання багатофункціонального аналізу і маркетингових досліджень, що повинні проводитись комплексно та системно на основі значного числа інформаційних джерел, оскільки конкурентоспроможність в сучасних умовах – досить відносне поняття, яке значною мірою залежить від конкретних умов ринку і характеризується багатовекторною динамікою розвитку [1, 23].

Ф. Котлер зазначає, що існує чотири ключових фактори, які забезпечують успіх бізнесу: зацікавлені групи (клієнти, службовці, постачальники, дистриб'ютори, акціонери та ін.), робочі процеси, ресурси, організація й організаційна культура [3, с. 32]. Правомірність віднесення цих факторів до факторів конкурентоспроможності ґрунтується на тому, що економічна ефективність суб'єкта діяльності є складовою оцінки його конкурентоспроможності. На конкурентоспроможність аграрних підприємств впливають: природно-кліматичні умови, диспаритет цін, економічна політика держави щодо даної галузі, рівень впровадження інновацій, можливості інвестиційного забезпечення тощо.

З позицій М. Одінцова та Л. Єжкіна, узагальнюючими показниками життєстійкості підприємства, що відображають його вміння ефективно використовувати і розвивати свій виробничий, науково-технічний, трудовий і фінансовий потенціали, є обсяги виробництва і реалізації конкурентоспроможних товарів і послуг [4, с. 38].

Р. Фатхутдінов рекомендує оцінювати конкурентоспроможність організації (фірми) на основі показників конкурентоспроможності товарів з урахуванням значущості ринків, на яких вони були реалізовані, і рентабельності організації [5, с. 17]. По методиці оцінки конкурентоспроможності організації пропозиції Р. Фатхутдінова полягають в наступному:

- рівень конкурентоспроможності розраховувати як середньозважену величину по показниках конкурентоспроможності конкретних товарів на конкретних ринках;
- окремо проводити аналіз ефективності діяльності організації виходячи з конкурентоспроможності і ефективності кожного товару на кожному ринку;
- окремо розраховувати показник стійкості функціонування організації;
- прогнозувати перераховані три комплексні показники мінімум на п'ять років.

Формування цілей статті. Завданнями статті є дослідження критеріїв та методичних підходів до визначення конкурентоспроможності фермерських

господарств.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи особливості агропромислового комплексу, і в першу чергу, велику залежність його від природно-кліматичних умов, тісне переплетення природного й економічного процесів відтворення, можна з упевненістю кваліфікувати конкурентне поле як дуже специфічне.

Структурування суб'єктів конкурентної боротьби, а також факторів і характеристик конкурентоспроможності, дозволяє більш чітко охарактеризувати склад елементів цієї складної категорії і виявити їх взаємозв'язок. Це, у свою чергу, допомагає обґрунтувати ефективні підходи до її аналізу в залежності від конкретного конкурентного поля, що відкриває додаткові можливості розкриття наявних резервів і визначення стратегічних напрямків підвищення конкурентоспроможності на кожному з рівнів. Таке структурування тим важливіше, чим складніше конкурентне поле і взаємозв'язки між суб'єктами конкуренції.

Складові оцінки конкурентоспроможності підприємства, на наш погляд, наступні:

- вибір базових об'єктів для порівняння даного підприємства з іншими підприємствами. При цьому необхідно, щоб базовий об'єкт і порівнюване підприємство відносилися до споріднених сегментів ринку і задовольняли ідентичні потреби покупців;

- забезпечити можливість спостереження ринку з метою одержання реальної інформації про діяльність конкурентів;

- вибір критеріїв продуктивності використання ресурсів господарства.

Існують різні методичні підходи до визначення рівня й оцінки конкурентоспроможності підприємства – індикативний метод, методи ієрархій, різниць, рангів, балів, конкурентних переваг, конкурентного статусу та інші.

На наш погляд, вищенаведені та інші методики визначення рівня конкурентоспроможності мають ряд недоліків: по-перше, вони дуже складні в інформаційному забезпеченні та розрахунках; по-друге, вони залишають багато місця для суб'єктивного вибору порівняльних показників і ці показники не

завжди порівняльні; по-третє, вони не дозволяють вивести один інтегрований показник рівня конкурентоспроможності підприємства у сукупності підприємств-конкурентів.

Розглянуті методики визначення рівня конкурентоспроможності розроблені в основному для промислових підприємств. Вони не в змозі враховувати особливості сільськогосподарського виробництва і, насамперед:

1) в аграрному секторі земля використовується як обмежений ресурс, найважливіший засіб виробництва, у силу цього вона забезпечує низьку еластичність пропозиції сільськогосподарської продукції;

2) сільськогосподарське виробництво вкрай залежне від природних умов, що робить аграрний сектор сферою ризикованого вкладення капіталу;

3) сільськогосподарські підприємства, як правило, багатогалузеві, і конкурентоспроможність окремих видів продукції різна, що коливається з року в рік, а це, в свою чергу, зумовлює коливання конкурентоспроможності підприємства

4) сільськогосподарське виробництво, в силу своєї специфіки, функціонує у відносно конкурентному середовищі, а галузі, що його обслуговують, у монополізованому;

5) для сільськогосподарського виробника об'єктивно характерна іммобільність ресурсів, обумовлена низькими темпами переливу капіталу, що є наслідком особливостей природного й економічного процесів відтворення в сільському господарстві;

6) нееластичність зв'язку між попитом на сільськогосподарську продукцію і цінами на неї.

Узагальнюючи сказане, можна зробити висновок, що головними чинниками конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств і великих фермерських господарств є наявність та якість земельних ресурсів; технічна оснащеність виробництва, яку можна виразити у показниках забезпеченості господарства засобами виробництва або обсягом обробітку еталонних гектарів механізованих робіт у розрахунку на одиницю виміру сільськогосподарських угідь; забезпеченість виробництва сировиною та

матеріалами; наявність та використання трудових ресурсів. Результативним показником може бути обсяг товарної продукції в розрахунку на одиницю виміру сільськогосподарських угідь. Стосовно фермерських господарств, які досить різноманітні за площею сільськогосподарських угідь і диференційовані за рівнем товарності продукції, розмір товарної продукції у розрахунку до площі сільськогосподарських угідь, як результативний показник, що характеризує рівень їх конкурентоспроможності, застосовувати не завжди можливо. Для цих господарств ми пропонуємо взяти за результативний показник рівень рентабельності продажів продукції.

Враховуючи умови функціонування фермерських господарств, при визначенні їх конкурентоспроможності є доцільним враховувати не тільки фактори, які відображають наявність виробничо-ресурсного потенціалу, а й виділити додатково наступні фактори: рівень концентрації виробництва, рівень кооперації господарської діяльності фермерських господарств, рівень економічної та виробничої стійкості фермерських господарств. Оцінку конкурентоспроможності фермерських господарств варто проводити з максимальним урахуванням особливостей дії економічних законів і, в першу чергу, закону вартості, оскільки грошова оцінка результативних показників сільськогосподарського виробництва має ряд суттєвих недоліків.

Для обґрунтування значимості того чи іншого фактора, який впливає на узагальнюючий показник конкурентоспроможності фермерського господарства, на наш погляд, слід широко застосовувати методи групувань господарств окремих природно-економічних зон за розмірами земельної площі та її якості, наявності засобів виробництва, забезпеченості матеріальними, трудовими, фінансовими ресурсами. Залежність інтегрованого показника конкурентоспроможності (виробництво товарної продукції у розрахунку на одиницю виміру сільськогосподарських угідь, рівень рентабельності продаж та інші) від відібраних за допомогою групувань факторів можна дослідити за допомогою економіко-статистичного моделювання.

Застосування методів логічного, графічного та математичного аналізу показує, що таку залежність ліпше математично інтерпретувати рівнянням

прямої лінії. Якщо виникає необхідність дослідження впливу декількох факторів на результат виробництва – використовують рівняння багатфакторної кореляційної залежності. Рівняння прямої звичайно застосовують у тих випадках, коли зі зростанням фактора відбувається відповідне збільшення чи зменшення результативного показника. Результатом застосування економіко-статистичних моделей є:

1) визначення рівня конкурентоспроможності фермерського господарства шляхом співставлення теоретичних рівнів рентабельності окремих господарств з фактичними даними;

2) визначення ефективності використання у господарстві окремих елементів виробничо-ресурсного потенціалу;

3) визначення потенційних можливостей фермерського господарства підвищення своєї конкурентоспроможності;

4) розробка прогнозу перспектив розвитку фермерських господарств;

5) обґрунтування заходів підвищення конкурентоспроможності окремих фермерських господарств;

6) визначення найбільш перспективних напрямків інвестування фермерів;

7) підготовка вихідної інформації для визначення оптимальної структури виробництва і спеціалізації фермерських господарств для забезпечення та підвищення їх конкурентоспроможності по окремим природно-економічним зонам регіону та спеціалізації виробничих кооперативів, асоційованими членами яких є фермерські господарства.

Разом з тим, вищевикладена методика не дає можливості врахувати всі фактори, що впливають на конкурентоспроможність фермерських господарств, – це природні, організаційні, соціальні, економічні фактори. Тому моніторинг конкурентоспроможності фермерських господарств слід розглядати як цілісну систему організаційних і технологічних заходів, спрямованих на здійснення безперервного процесу відстеження, накопичення, систематизації й аналізу інформації про кількісні та якісні параметри розвитку фермерських господарств регіону з метою інформаційного забезпечення процесу оперативного і

стратегічного управління фермерським господарством чи їх об'єднанням.

Основою конкурентної поведінки господарства на ринку є ділова стратегія, яка описує схему забезпечення переваг над конкурентами. Конкурентна стратегія концентрується на діях і підходах, які зв'язані з управлінням, що спрямоване на забезпечення успішної діяльності у специфічній сфері агробізнесу.

В. Афанасьєв вказує, що для встановлення і укріплення довготермінової конкурентоспроможної позиції компанії на ринку ділова стратегія розроблюється за наступними основними напрямками:

1. Реагування на зміни, які відбуваються у даній галузі, економіці в цілому, в політиці та інших значимих сферах;
2. Розробка конкурентоспроможних заходів і дій, ринкових підходів, які можуть дати надійні переваги перед конкурентами;
3. Об'єднання стратегічних ініціатив функціональних відділів;
4. Вирішення конкретних стратегічних проблем, актуальних на даний час [2, с. 134].

Ці напрямки формування критеріальних оцінок моніторингу конкурентоспроможності характерні й для організаційних формувань аграрного сектору економіки. В результаті проведених досліджень ми дійшли висновку, що конкурентоспроможність фермерського господарства зводиться до його здатності вести високоефективне виробництво в умовах мінливого зовнішнього та внутрішнього середовища, забезпечуючи результати, необхідні для розширеного відтворення, задоволення інтересів власників, працівників і суспільства. Для цього фермерське господарство повинно володіти достатнім виробничим потенціалом, гнучкою структурою фінансових ресурсів. Виходячи з міркувань про взаємозалежність конкурентоспроможності фермерського господарства від ефективності його функціонування, ми пропонуємо обрати узагальнюючий показник рівня рентабельності продажів у динамічній зміні – комерційна стійкість. В результаті дослідження відібрані показники комерційної стабільності фермерських господарств, до яких віднесено рівень рентабельності продаж, коефіцієнт обігу власного капіталу, період кризи

неплатоспроможності, рівень поточної платоспроможності та зона стійкої роботи фермерського господарства.

Застосування на практиці цих показників дасть можливість визначити конкурентоспроможність окремих фермерських господарств області та окремих адміністративних районів, виявити кризові нестабільні у своєму розвитку, передкризові й стабільні фермерські господарства.

Рейтинг фермерських господарств за їх конкурентоспроможністю необхідний на рівні районів, областей, регіонів, оскільки він дає можливість представити загальну картину економічного стану фермерських господарств як потенційних об'єктів інвестування. Цей рейтинг повинен бути достовірним і об'єктивним.

Висновки. В умовах ринкових перетворень потребує вирішення на державному рівні питання організації служби моніторингу розвитку фермерських господарств. Фермери потребують інформаційного забезпечення, але не здатні платити за такі послуги. Типові моделі інформаційних служб у сільському господарстві – державна, приватна, громадська – дозволяють виділити сильні і слабкі сторони діяльності фермерських господарств. Аналіз цих моделей та особливостей функціонування фермерських господарств показує необхідність застосування змішаної форми організації спостереження і визначення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, в тому числі і фермерських господарств, які різні за своїми розмірами. Вона є альтернативою типовій формі внутрішнього моніторингу конкурентоспроможності фермерських господарств та її існування зумовлено тим, що держава повинна забезпечувати власні органи управління необхідною інформацією для подальшого регулювання розвитку сільського господарства в країні, регіоні.

Організаційними одиницями постійного відстеження конкурентоспроможності підприємств за змішаною моделлю повинні виступати провідні університети, які володіють науковим та матеріально-технічним потенціалом та мають у своєму складі розгалужену мережу освітніх закладів. Їх пропонується інтегрувати вертикально до структур

загальнодержавних служб відслідковування економічного розвитку підприємств, які охоплюватимуть також органи державної статистичної служби, соціальні та інші фонди.

Список використаної літератури:

1. Амосов О. Ю. Інтеграція системи підприємництва АПК України в міжнародний ринок – тенденції і закономірності / О. Ю. Амосов. – Б. Церква, 1996. – 115 с.
2. Афанасьев В. Я. Стратегический менеджмент в рыночной экономике: учеб. пособ. / В. Я. Афанасьев. – ГАУ, 2006. – 288 с.
3. Котлер Ф. Основы маркетинга. Краткий курс / Ф. Котлер. – М.: 2007. – 656 с.
4. Одинцов М. В. Корпоратизация и реструктуризация как две стороны реформирования предприятия / М. В. Одинцов, Л. В. Ежкин // Менеджмент в России и за рубежом.- 2005.- №6. - С. 37-46.
5. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации: эксклюзивные технологии: Учебное пособие / Р. А. Фатхутдинов – М.: ЭКСМО. 2004 – 542 с.

**МОХНЕНКО А. С. КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ**

В статье рассмотрены методические подходы определения конкурентоспособности фермерских хозяйств. Проанализирован вопрос организации службы мониторинга развития фермерских хозяйств.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, фермерские хозяйства.

**MOHNENKO A. S. CRITERIA OF COMPETITIVENESS OF
AGRICULTURAL ENTERPRISES**

The article deals with methodological approaches of defining the competitiveness of farms. Examine the organization of the monitoring of development of farms.

Key words: competitiveness and farm households.